

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Факультет психології та соціальної роботи

Н.В. Родіна

**МЕТОДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ, АНАЛІЗ ТА
ПРЕЗЕНТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО КУРСУ

*для здобувачів 3-го освітньо-кваліфікаційного рівня
(доктор філософії) за спеціальністю 053 «Психологія»*

ОДЕСА
ОНУ

УДК 159. 923.2:330.33.01

Рецензенти:

З.О. Кіреєва, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної психології та психології розвитку особистості ОНУ імені І.І. Мечникова

Т.П. Чернявська, професор, доктор психологічних наук, професор кафедри диференціальної і спеціальної психології ОНУ імені І.І. Мечникова

Рекомендовано до друку вченою радою факультету психології та соціальної роботи ОНУ імені І. І. Мечникова

Протокол № ___ від _____ 20__ р.

Родіна Н.В.

Методи наукових досліджень, аналіз та презентація результатів дослідження: метод. рек. до курсу для здобувачів 3-го освітньо-кваліфікаційного рівня (доктор філософії) спец. 053 «Психологія» / Н.В. Родіна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Ф-т психології та соціальної роботи. – Одеса : ОНУ, 2021. – 32 с.

У методичних рекомендаціях розкривається програма курсу, даються вказівки для опанування лекційним матеріалом. Методичні рекомендації розроблені для здобувачів психологічного напрямку та допомагають при підготовці до відповідей на практичних заняттях, оформленні робіт при самостійному виконанні завдань, при підготовці до іспиту. Увагу приділено особливостям розробки процедурної стратегії дисертаційного дослідження та моделюванню його основних процесів, з метою вибору методів дослідження, проведення дослідження, обробки та презентації отриманих результатів.

Розраховано для здобувачів 2 курсу 3-го освітньо-кваліфікаційного рівня (доктор філософії) спеціальності 053 «Психологія» денної форми навчання факультету психології та соціальної роботи ОНУ імені І.І. Мечникова.

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

Методичні рекомендації з курсу «Методи наукових досліджень, аналіз та презентація результатів дослідження» розроблені на кафедрі диференціальної і спеціальної психології ОНУ імені І.І. Мечникова на основі освітньо-професійної програми підготовки здобувачів освітньо-кваліфікаційного рівня «третій (доктор філософії)» (ОКРДФ) відповідно до навчального плану для спеціальності 053 «Психологія». Згідно з навчальним планом «Методи наукових досліджень, аналіз та презентація результатів дослідження» є нормативною дисципліною і її вивчення здійснюється на 2-му курсі навчання здобувачів освітньо-кваліфікаційного третього рівня (доктор філософії).

Актуальність даного курсу

Світовий досвід показує, що успіх у виконанні та презентації наукового дослідження визначається здатністю науковця проводити системний аналіз теоретичних та емпіричних даних за допомогою сучасних знань теоретичних, емпіричних та статистичних методів дослідження.

Дисципліна «Методи наукових досліджень, аналіз та презентація результатів дослідження» забезпечує особистісний і професійний розвиток аспіранта та спрямована на загальний предмет – дослідження психіки людини, та засвоєння аспірантами проблем моделювання основних процесів майбутнього дослідження з метою вибору методів дослідження, проведенню дослідження, обробки та презентації отриманих результатів. Саме тому курс «Методи наукових досліджень, аналіз та презентація результатів дослідження» є актуальним та має велике практичне значення.

Мета вивчення курсу «Методи наукових досліджень, аналіз та презентація результатів дослідження» полягає в ознайомленні аспірантів із процедурною стратегією та моделюванням основних процесів майбутнього дослідження з метою вибору методів дослідження, проведення дослідження, обробки та презентації отриманих результатів.

До завдань курсу «Методи наукових досліджень, аналіз та презентація результатів дослідження» належать такі, як:

- ознайомити з процедурною стратегією проведення наукового дослідження.
- ознайомити з сучасними запитами науково-дослідної діяльності в узагальненні наукових і експериментальних даних.
- ознайомити з закономірностями наукової та практичної діяльності у професійному становленні.

Дисципліна спрямована на формування наступних компетенцій:

а) **соціально – особистісні:** КСО. 10 - здатність до самостійної науково-дослідної діяльності, кваліфіковане узагальнення наукових і експериментальних даних, самостійна підготовка публікацій у вітчизняних та зарубіжних виданнях, патентування отриманих досягнень; КСО. 11 – здатність до професійного спілкування іноземними мовами, зокрема англійською, із зарубіжними професійними партнерами; читати і осмислювати професійно орієнтовану та загальнонаукову іншомовну літературу, використовувати її у соціальній та професійній сферах; КСО. 13– лідерство та автономність під час реалізації інноваційних проектів, презентації власних і колективних результатів професійної та науково-дослідної діяльності;

б) **загально-наукові:** КЗН. 02 - розуміння необхідності дотримання норм авторського і суміжних прав в сфері наукової діяльності; КЗН. 03 - базові знання основ методології науки, закономірностей її розвитку, розуміння науки як системи знань, діяльності та соціального інституту, класифікації методів наукового знання; КЗН. 04 - спроможність виконання наукових досліджень з застосуванням сучасних методологічних основ реалізації експерименту; КЗН. 06 - базові знання в галузі сучасних інформаційних технологій; уміння використовувати програмні засоби і інтернет-ресурси з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу; КЗН. 07 - готовність до пошуку обробці, аналізу та систематизації науково-технічної інформації з теми дослідження, вибору методик і засобів вирішення задачі; КЗН. 08 - використовувати сучасні прилади і методики, організовувати проведення

експериментів і випробувань, проводити їх обробку і аналізувати результати.

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- Основні вимоги до створення процедурної стратегії психологічної наукової діяльності з урахуванням загальнолюдських цінностей, суспільних та державних виробничих інтересів.
- Організаційні заходи в області реалізації запланованих науково-дослідних робіт, види контролю за дотриманням техніки безпеки і регламенту виконання робіт. План формульовального та констатувального експериментів за допомогою емпіричних методів дослідження.
- Узагальнення наукових і експериментальних даних, самостійну підготовку публікацій у вітчизняних та зарубіжних виданнях. Переклад, адаптацію та психометричний аналіз опитувальників, які використовувались в дослідженні.
- Проведення математичного аналізу емпіричних даних за допомогою сучасних статистичних програмних пакетів та презентацію отриманих експериментальних даних за допомогою сучасних комп'ютерних програм.

вміти:

- Проводити аналіз, синтез, творче осмислення, оцінювання та систематизацію різноманітних інформаційних джерел для проведення психологічних досліджень з використанням новітніх методів, технології обробки та представлення інформації.
- Моделювати основні процеси майбутнього дослідження з метою вибору методів дослідження, наявного апаратного забезпечення або створення нових методик, користуватися нормативно-правовими актами та нормативно-технічною документацією.
- Вміти використовувати отримані фундаментальні знання і практичні навички на всіх етапах виконання науково-дослідної роботи включаючи

пошук необхідної інформації, планування формувального експерименту, безпосереднє виконання дослідів та обговорення отриманих результатів, формулювання теоретичних висновків.

- Вміти обирати емпіричний метод або сукупність методів психодіагностичного дослідження та інтерпретувати дані психологічних досліджень.
- Знати види і можливості математичного аналізу емпіричних даних, пов'язаних із сучасними статистичними пакетами, які вже знаходять застосування або можуть бути застосовані в психології. Володіти навиками проводити переклад, адаптацію та психометричний аналіз опитувальників, які використовувались в дослідженні.
- Вміти розробляти й проводити різні за формою навчання заняття найбільш ефективні при вивченні сучасних комп'ютерних програм для презентації отриманих даних, адаптуючи їх до різних рівнів підготовки студентів.
- Вміти презентувати отримані експериментальні дані за допомогою сучасних комп'ютерних програм.
- Володіти навичками науково-дослідної роботи та інноваційної діяльності щодо комерціалізації результатів наукових досягнень.

1. Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Методи наукових досліджень.

Тема 1. Основні вимоги до створення процедурної стратегії психологічної наукової діяльності. Теорія та методологія психологічних досліджень. Методологія системного аналізу у психологічних дослідженнях. Основні ознаки психологічного наукового дослідження. Системність, доказовість та теоретичність наукового дослідження. Класифікація та характеристика сучасних методів психологічних наукових досліджень. Поняття, зміст, мета і функції психологічного дослідження. Характерні особливості теоретичного дослідження у психології. Оглядовий тип теоретичного дослідження. Аналітичний тип теоретичного дослідження. Конструюючий тип теоретичного дослідження.

Ідеалізація як вищий рівень теоретичного дослідження. Мета-аналіз як метод теоретичного дослідження у психології. Логіка та методологія наукового дослідження. Поняття системного, комплексного та цілісного підходу в психологічному науковому дослідженні. Загальнонаукові, часткові та спеціальні методи психологічного дослідження. Головні компоненти методики психологічного наукового дослідження. Емпіричні, логічні та теоретичні пізнавальні завдання психологічного наукового дослідження. Урахування у психологічних дослідженнях загальнолюдських цінностей, суспільних та державних виробничих інтересів.

Тема 2. Організаційні заходи в області реалізації запланованих науково-дослідних робіт. Моделювання основних процесів дослідження. Наукове пізнання і моделювання. Модель як метод описування системи. Класифікація сучасних системних методологічних підходів у моделюванні. Теорія систем в філософії. Системологія. Системний підхід в психології. «Тверда» та «м'яка» системні методології. Системна модель та вимоги до неї. Етапи системного моделювання. Характеристика процедурної стратегії у системному моделюванні психологічних феноменів. Верифікація моделей. Принципи вибору серед альтернативних моделей. Каузальні моделі. Побудова шляхових діаграм. Моделі класифікації, сегментації і асоціації. Від моделі до теорії. Створення психологічних теорій на основі системних моделей. Організація і проведення експерименту. Обробка результатів спостереження. Емпірична верифікація моделі дослідження. Аналіз і узагальнення даних дослідження. Визначення репрезентативності висновків. Співставлення результатів дослідження із теорією. Описовий дизайн емпіричного дослідження. Індуктивно-кореляційний дизайн емпіричного дослідження. Дедуктивно-кореляційний дизайн емпіричного дослідження. Експериментальний дизайн емпіричного дослідження. Дизайн емпіричного дослідження із розробки та апробації психотехнології. Комбінований дизайн емпіричного дослідження. План формульовального та констатувального експериментів.

Змістовий модуль 2. Аналіз та презентація результатів дослідження.

Тема 3. Проведення математичного аналізу емпіричних даних. Види і можливості математичного аналізу емпіричних даних у психологічних дослідженнях. Поняття змінної. Види змінних. Інтервальні (шкальні) змінні, їх характеристика та приклади. Порядкові (ординальні) змінні, їх характеристика та приклади. Номінальні змінні, їх характеристика та приклади. Характеристики нормального розподілу. Крива Гауса. Описові статистики в психологічних дослідженнях. Міри центральної тенденції. Міри розподілу змінних. Взаємовідносини між змінними (взаємозв'язок, казуальність). Обмеження при проведенні статистичного аналізу. Статистична гіпотеза, її взаємовідношення з науковою гіпотезою. Поняття про статистичний критерій. Генеральна сукупність і вибірка. Особливості перевірки статистичних гіпотез. Статистична значущість критерію (p -рівень). Статистичні критерії, що використовуються при аналізі кореляційних / асоціативних взаємозв'язків. Статистичні критерії, що використовуються при аналізі причинно-наслідкових взаємозв'язків. Поняття про коефіцієнти кореляції Пірсона, тау Кенделла та Спірмена та умови їх застосування. Поняття про коефіцієнти асоціації χ^2 -квадрат та K Крамера, d Сомерса, E та та умови їх застосування. Поняття про F -критерій та умови його застосування. Поняття про коефіцієнти лінійної регресії, порядкової, бінарної та мультиномінальної логістичної регресії та умови їх застосування. Сучасні статистичні програмні пакети та презентація отриманих експериментальних даних за допомогою сучасних комп'ютерних програм. Переклад, адаптація та психометричний аналіз опитувальників, які використовувались в дослідженні.

Тема 4. Узагальнення наукових і експериментальних даних. Реалізація результатів виконаного дослідження. Обробка даних дослідження та оформлення результатів. Форми відображення результатів наукового дослідження: повідомлення, доповіді, тези, статті, розділи до монографій, науково-методичні рекомендації, навчальні посібники, дисертації, монографії. Самостійна підготовка публікацій у вітчизняних та зарубіжних виданнях. Поняття про візуалізацію результатів психологічного дослідження. Переваги та недоліки використання таблиць як засобів візуалізації. Переваги та недоліки діаграм та графіків як

засобів візуалізації. Багаторівневі таблиці та OLAP-куби. Принципи побудови гістограм, лінійних графіків, секторних діаграм, стовпчикових діаграм, коробчатих графіків, діаграм розсіювання, кореляційних плеяд, дендрограм, мозаїчних діаграм, дискових діаграм. Підгонка кривих як метод візуалізації нелінійних взаємовідносин. Принципи побудови хордових діаграм, словесних хмар, шляхових діаграм. Принципи візуалізації результатів регресійного аналізу. Поширені помилки при візуалізації результатів психологічного дослідження.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		л	п/с	лаб	ср		л	п/с	лаб	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 1. Методи наукових досліджень.										
Тема 1. Основні вимоги до створення процедурної стратегії психологічної наукової діяльності.	22	4	2		16					
Тема 2. Організаційні заходи в області реалізації запланованих науково-дослідних робіт.	22	4	4		14					
Разом за змістовим модулем 1	44	8	6		30					
Змістовий модуль 2. Аналіз та презентація результатів дослідження.										
Тема 3. Проведення математичного аналізу емпіричних даних.	24	4	4		16					
Тема 4. Узагальнення	22	4	4		14					

наукових і експериментальних даних.									
Разом за змістовим модулем 2	46	8	8		30				
ІНДЗ*									
Усього годин	90	16	14		60				

* – за наявності

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Загальнотеоретичні методи наукового дослідження	2
2	Психодіагностичні методи емпіричного дослідження	4
3	Проведення математичного аналізу емпіричних даних.	4
4	Узагальнення наукових і експериментальних даних.	4
	Разом	14

7. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми/ види завдань	Кількість годин
1	Написання реферату на запропоновану тему.	10
2	Зробити конспект статей: Аллахвердов В.М. Типология теоретических исследований в психологии: когнитивный подход // Вестник СПбГУ. – 2011. - №12. – Вып. 2. Конспект статті: Морошкина Н.В., Гершкович В.А. Типология эмпирических исследований в психологии // Вестник СПбГУ. – 2016. - №16. – Вып. 1.	10
3	Підготувати анкету для проведення дослідження.	10
4	Підготувати у вигляді презентації та обґрунтувати методологічну основу та методи власного дисертаційного дослідження.	10
5	Підготувати у вигляді презентації мануали психодіагностичних методик (5-7), які заплановано застосовувати у власному дослідженні.	10
6	Підготувати у вигляді таблиці Excel список з 50 використаних джерел та оформити за зразком.	10
	Разом	60

Завдання №1 – написати реферат на одну з запропонованих тем:

Теми розподіляються старостою групи та повідомляються викладачу.

1. Теорія та методологія психологічних досліджень.
2. Методологія системного аналізу у наукових дослідженнях.
3. Створення процедурної стратегії у проведенні наукового дослідження.
4. Класифікація та характеристика сучасних методів психологічних наукових досліджень.
5. Моделювання основних процесів дослідження.
6. Види і можливості математичного аналізу емпіричних даних у психологічних дослідженнях.
7. Сучасні статистичні пакети, які вже знаходять застосування або можуть бути застосовані в психології.

Завдання №2 - зробити конспект статей: Аллахвердов В.М. Типология теоретических исследований в психологии: когнитивный подход // Вестник СПбГУ. – 2011. - №12. – Вып. 2.

Морошкина Н.В., Гершкович В.А. Типология эмпирических исследований в психологии // Вестник СПбГУ. – 2016. - №16. – Вып. 1.

Завдання №3 - підготувати анкету для проведення власного дисертаційного дослідження за зразком:

АНКЕТА УЧАСНИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Шановний колего! Дана анкета та тести призначені для вивчення Ваших життєвих орієнтацій з метою розробки відповідних психологічних методик. Результати дослідження будуть використовуватися тільки в наукових цілях і не будуть повідомлені жодній особі без Вашого на то дозволу.

1. Прізвище Ім'я По батькові _____
2. Посада _____
3. Кількість повних років _____
4. Стать _____
5. Місце народження: Столиця   обласний центр   місто   сіло
6. Загальний стаж роботи _____
7. З них в офтальмології _____

8. Освіта: середня спеціальна   вища   науковий ступінь
9. Сімейний стан: Одружений(заміжня)   Не одружений(незаміжня)
Розлучений(а) Вдівець(а)
10. Кількість дітей: _____
11. Вік дітей _____
12. Скільки разів Ви змінювали тип своєї професійної діяльності?
_____
13. Чи хотіли б Ви зараз змінити свою професію?   Так   Ні
14. Чи отримав медичну освіту Ваш батько?   Так   Ні
15. Чи отримала медичну освіту Ваша мати?   Так   Ні
16. Чи займаєтесь Ви самоосвітою?   Так   Ні
17.   Скільки   годин   на   тиждень   Ви працюєте? _____
18. Скільки годин на тиждень Ви присвячуєте членам своєї родини?
_____
19.   Скільки   годин   на   тиждень   Ви спите?
_____
20. Скільки годин на тиждень Ви займаєтесь фізкультурою/ спортом? _____

Завдання №4 - підготувати у вигляді презентації та обґрунтувати методологічну основу та методи власного дисертаційного дослідження за зразком:

Методологічну основу дослідження склали: основні положення екзистенціального підходу (А Ленгле, Ж.-П. Сартр, В. Франкл, Л.Ф. Щербина), концепції життєтворчості (А. М. Большакова, Д.О. Леонт'єв, Л.В. Сохань), принципи позитивної психології (С. Гаррінгтон, П. Лінлі, К. Пак, К. Петерсон, М. Селігман, Б.Дж. Фоуерс), теорії рольового конфлікту: теорія рольової

напруженості (У. Гуд), теорія рольових конфліктів (Дж. Тобі), теорія вирішення рольових конфліктів (Н.Гросс, А. Макічерн, У. Мейзі), теорія організаційної ролі (Р. Кан, Д. Катц), теорія рольової згоди (Т. Сарбін), уявлення про спосіб життя як систему соціальної дії (О.М. Дікова-Фаворська, О.С. Мурадян, Н.В. Паніна). При адаптації іншомовних психодіагностичних методик до соціально-культурних особливостей україномовної популяції використовувались положення етнонаціональної психології (І.В. Данилюк).

Методи дослідження. *Теоретичні:* аналіз психологічної, філософської, медичної, педагогічної, соціологічної літератури, здійснений з метою визначення стану розробленості досліджуваної проблеми; порівняння, аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, класифікація, моделювання, що були застосовані для визначення концептуальних засад вивчення життєвих орієнтацій, їхніх передумов та ролі у професійній діяльності медиків офтальмологічного профілю.

Емпіричні: бесіда, анкетування, тестування. З метою збору даних про соціально-демографічні характеристики медиків застосовувалась спеціально створена анкета, для вивчення життєвих орієнтацій використовувався опитувальник керівних принципів для життя Ф.Г'юза та Р. Пауел, для дослідження чинників організаційного середовища – шкали джерел стресу Л. Грегов, А. Ковачевич та А. Слішкович (адаптація здійснювалася автором дисертації), для вивчення позитивних рис особистості – опитувальник позитивних особистісних рис К. Сінгхата, Ш.Д. Джа, для дослідження стресових реакції та вигорання – опитувальник стресових реакцій (методика створена і адаптована автором дисертації), для вивчення задоволеності працею і організацією – шкалу задоволеності працею В.Дж. Кім, Дж.К. Леонг, Й.К. Лі (адаптація здійснювалася автором дисертації) та метод колірних виборів М. Люшера, для дослідження балансу між роботою та особистим життям використано шкали конфлікту робота-сім'я і конфлікту сім'я-робота Р.Дж. Нетемеєра, Дж.С. Боулза та Р. Макмуріана (адаптація здійснювалася автором дисертації).

Математичної статистики: розрахунок описових статистик, лінійний та нелінійний аналіз головних компонент, багатовимірне шкалювання,

параметричний та непараметричний дисперсійний аналіз, коефіцієнт кореляції r Пірсона, критерій асоціації d Сомерса, аналіз надійності за внутрішньою узгодженістю, баєсівський підхід до регресійного аналізу застосовувався при побудові простих лінійних та множинних лінійних моделей. Математичний аналіз емпіричних даних здійснювався за допомогою статистичних програмних пакетів IBM SPSS Statistics 23.0.0, IBM SPSS Amos 23.0.0, та R 3.5.0.

Завдання №5 – підготувати у вигляді презентації мануали психодіагностичних методик (5-7), які заплановано застосовувати у власному дослідженні.

Зразок: Схема опису методики (мануал)

1. Автор-розробник тесту
2. Рік розробки, стандартизації
3. Спрямованість
4. Вік випробуваних
5. Вибірка стандартизації
6. Відомості про валідність, надійність
7. Наявні модифікації
8. Опис процедури проведення тесту
9. Інструкція
10. Стимульний матеріал
11. Обробка результатів
12. Ключі, шкали
13. Тестові норми, статеві відмінності, якщо є
14. Інтерпретація результатів, опис чинників, якщо є.

Приклад мануалу

ШКАЛА РЕАКТИВНОЇ І ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ СПІЛБЕРГЕРА-ХАНІНА

1. Автор – Ч. Спілбергер, адаптував Ю.Л. Ханін.
2. Роки розробки 1966-1973, адаптації 1976, 1978.

3. Шкала призначена для виявлення стану тривоги і тривожності як властивості особистості.

4. Вік від 17 років.

5. Стандартизований Ю.Л. Ханіним на студентах, спортсменах, музикантах, танцівниках – більше 500 випробуваних.

6. Валідність – корелює з 16-PF і EPQ. Високий рівень внутрішньої погодженості, ретестова надійність (14 днів) $r=0,77$ (особистісна тривожність), $r=0,59$ (ситуативна тривожність).

7. Для дітей 10-15 років шкала STAIC (State Trait Anxiety Inventory for Children).

8. Шкала допускає індивідуальне і групове застосування без обмеження часу. У разі групового обстеження кількість учасників не має перевищувати 15 чоловік. Кожному необхідно надати окреме місце для заповнення шкал. Звичайно заповнення обох підшкал займає не більш 15-20 хвилин. Інструкція до кожної підшкали надається окремо, безпосередньо перед відповідями обстежуваних. Після того, як психолог переконується, що інструкція є зрозумілою, обстежуваний або група починає виконувати завдання.

9. Інструкція до підшкали актуальної тривоги: «Прочитайте уважно кожне з наведених нижче тверджень і прогляньте варіанти можливих відповідей. Визначте, якою мірою кожне твердження підходить до Вашого самопочуття на даний момент. Проти кожного твердження закресліть відповідну цифру. Працюйте швидко і уважно, не пропускайте жодного твердження». Інструкція до підшкали особистісної тривожності: «Прочитайте уважно кожне з наведених нижче тверджень і прогляньте варіанти можливих відповідей. Визначте, як Ви відчуваєте себе звичайно. Проти кожного твердження закресліть відповідну цифру. Працюйте швидко і уважно, не пропускайте жодного твердження».

10. У основі шкали – суб'єктивна оцінка людиною своїх переживань, відчуттів, дій. Найбільші діагностичні можливості шкали виявляються при обстеженні дорослих, починаючи з 17 років. Стимульний матеріал, устаткування. Для обстеження необхідні бланки «Шкали самооцінки». Шкала містить дві

підшкали. Перша називається підшкалою актуальної (АТ) або реактивної тривоги (РТ), містить 20 тверджень (1-20) для виявлення стану тривоги. Друга одержала назву підшкали особистісної тривожності (ЛТ), містить також 20 тверджень (21-40) для визначення тривожності як властивості особистості.

Шкала ситуативної тривожності (СТ)

№	Твердження	Відповіді			
		Ні, це не так	Мабуть, так	Вірно, так	Цілком вірно
1	Я спокійний	1	2	3	4
2	Мені нічого не загрожує	1	2	3	4
3	Я знаходжуся в напруженні	1	2	3	4
4	Я внутрішньо скутий	1	2	3	4
5	Я відчуваю себе вільно	1	2	3	4
6	Я засмучений	1	2	3	4
7	Мене хвилюють можливі невдачі	1	2	3	4
8	Я відчуваю душевний спокій	1	2	3	4
9	Я стривожений	1	2	3	4
10	Я переживаю почуття внутрішнього задоволення	1	2	3	4
11	Я упевнений в собі	1	2	3	4
12	Я нервую	1	2	3	4
13	Я не знаходжу собі місця	1	2	3	4
14	Я напружений	1	2	3	4
15	Я не відчуваю скутості, напруженості	1	2	3	4
16	Я задоволений	1	2	3	4
17	Я стурбований	1	2	3	4
18	Я дуже збуджений і мені ніяково	1	2	3	4

19	Мені радісно	1	2	3	4
20	Мені приємно	1	2	3	4

Шкала особистісної тривожності

№	Твердження	Відповіді			
		Ніколи	Майже ніколи	Часто	Майже завжди
1	У мене буває піднесений настрій	1	2	3	4
2	Я буваю дратівливим	1	2	3	4
3	Я легко можу засмутитися	1	2	3	4
4	Я хотів би бути таким же удачливим, як і інші	1	2	3	4
5	Я сильно переживаю неприємності і довго не можу про них забути	1	2	3	4
6	Я відчуваю приплив сил, бажання працювати	1	2	3	4
7	Я спокійний, холонокровний і зібраний	1	2	3	4
8	Мене турбують можливі труднощі	1	2	3	4
9	Я дуже переживаю через дурниці	1	2	3	4
10	Я буваю цілком щасливий	1	2	3	4
11	Я все приймаю близько до серця	1	2	3	4
12	Мені не вистачає упевненості в собі	1	2	3	4
13	Я відчуваю себе беззахисним	1	2	3	4

14	Я намагаюся уникати критичних ситуацій і труднощів	1	2	3	4
15	У мене буває нудьга	1	2	3	4
16	Я буваю задоволений	1	2	3	4
17	Усілякі дурниці відволікають і хвилюють мене	1	2	3	4
18	Буває, що я відчуваю себе невдахою	1	2	3	4
19	Я врівноважена людина	1	2	3	4
20	Мене охоплює занепокоєння, коли я думаю про свої справи і турботи	1	2	3	4

11-12. Обробка. Обробка одержаних відповідей здійснюється за допомогою «ключа». При обробці слід враховувати «прямі» і «зворотні» твердження, що містяться в обох підшкалах. «Прямі» спрямовані безпосередньо на діагностику стану тривоги або тривожності як властивості особистості. Наприклад, твердження 3 «Я знаходжуся в напруженні» або 9 «Я дуже переживаю через дурниці». У першому випадку про наявність тривоги судять по відповідях «мабуть, так», «вірно» і «цілком вірно», в другому про наявність тривожності – «іноді», «часто» і «майже завжди». У зворотних твердженнях тривога або тривожність діагностуються побічно, через заперечення ознак спокою, емоційної рівноваги. Наприклад, в твердженні 1 «Я спокійний» ознакою тривоги буде відповідь «ні, це не так», а в твердженні 39 «Я урівноважена людина» тривожність полягає у відповіді «майже ніколи».

У підшкалі актуальної тривоги наступні твердження належать до прямих: 3, 4, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 17, 18, до зворотних: 1, 2, 5, 8, 10, 11, 15, 16, 19, 20.

У підшкалі особистісної тривожності наступні твердження належать до прямих: 22, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 32, 34, 35, 37, 38, 40, до зворотних: 21, 26, 27, 30, 33, 36, 39.

При визначенні того, наскільки виражено актуальну тривогу, окремо обчислюють суми балів за прямими і зворотними твердженнями. Потім з суми балів за прямими твердженнями віднімають суму балів за зворотними, до одержаної різниці додають 50. Завдяки цьому результат – завжди позитивне число.

Формула обчислення виглядає таким чином: $AT (PT) = A - B + 50$, де $AT (PT)$ – актуальна тривога, A – сума балів за прямими твердженнями, B – сума балів за зворотними твердженнями. Середньогрупове значення з актуальної тривоги складає $35,3 \pm 8,7$ балу. Рівні актуальної тривоги (у балах): 0–30 – низький; 31–45 – середній; 46 і більш – високий.

Аналогічно при визначенні особистісної тривожності обчислюється сума балів за прямими і сума балів за зворотними твердженнями. Потім з суми балів за прямими твердженнями віднімають суму балів за зворотними. До одержаної різниці додають 35. Результат – завжди позитивне число. Формула виглядає таким чином: $LT = Z - D + 35$, де LT – особова тривожність, Z – сума балів за прямими твердженнями, D – сума балів за зворотними твердженнями.

13. Середньогрупове значення з тривожності складає $37,7 \pm 8,7$ балу. Рівні тривожності (у балах): 0–30 – низький; 31–45 – середній; 46 і більш – високий.

14. Інтерпретація. При інтерпретації одержаних результатів слід враховувати відмінності, існуючі в психологічному змісті актуальної тривоги і особистісної тривожності. Актуальна (реактивна) тривога характеризується перш за все тимчасовим переживанням напруження, занепокоєння, заклопотаності, скутості й т.ін. Ці переживання супроводжуються певними фізіологічними реакціями, зокрема, збільшенням частоти серцевого пульсу, частоти дихання, підвищенням в'язкості слини, посиленням потовиділення і т.п. Виникнення відчуття тривоги відображає високу значущість тієї конкретної ситуації або окремих її елементів, в якій знаходиться людина. Це реакція на ті труднощі, які реально встають перед людиною в даний момент. Крім того, вона може сприймати те, що відбувається в даний момент, як труднощі, як небезпеку для свого «Я» або для свого фізичного існування. Актуальна тривога – це емоційна

відповідь на все, що відбувається з нею і навколо неї на момент обстеження, це динамічна характеристика емоційних переживань. Із зміною значущості ситуації для людини можлива зміна рівня актуальної тривоги.

Низький рівень актуальної тривоги означає недостатню актуалізацію потреб в даний момент у зв'язку з невисокою значущістю для людини того, що відбувається навколо. Ситуація сприймається відповідно до її об'єктивної емоціогенності або як переборна. Людина не помічає ніякої загрози ні для власного престижу, ні для самооцінки, ні для свого фізичного існування. Вона впевнена в собі, в своїх починах. Мотив успіху переважає над мотивом уникнення невдачі. Достатнє внутрішнє розслаблення дозволяє точно виконувати складну, копітку роботу, що вимагає тривалої концентрації уваги. Людина орієнтована на спілкування, не побоюється вступати в контакт, здатна активно захищати свою позицію, незважаючи на певний тиск групи. Вона відкрита до критики і може брати відповідальність на себе, ухвалюючи якесь важливе рішення. Низький рівень тривоги можливий також у тих, у кого в емоційному досвіді зустрічалися подібні ситуації.

При середньому рівні актуальної тривоги людина надає підвищеної значущості окремим елементам ситуації, або вона знаходить в собі сили і можливості контролювати власні емоційні переживання. Така людина прагне об'єктивно оцінювати виникаючі ситуації. Проте це вдається не відразу, оскільки відсутня повна впевненість в собі, в щасливому результаті ситуації. Тому можливе короткочасне, не дуже істотне порушення емоційної рівноваги, зниження працездатності. Відновлення емоційного комфорту, впевненості в собі відбувається досить швидко після усунення напруженої ситуації або повноцінного включення механізмів особистісної регуляції і самоконтролю.

Високий рівень актуальної тривоги свідчить про те, що ситуація, в якій знаходиться людина, надзвичайно важлива для неї. Вона зачіпає актуальні на даний момент потреби, має велике особистісне значення. При цьому усвідомлено або неусвідомлено людина сприймає її як таку, що несе загрозу фізичному існуванню, престижу, авторитету в групі або самооцінці. Людина відчуває

напруження, занепокоєння, м'язову скутість. Вона сконцентрована на тому, що відбувається, або на власному ставленні до цього. Перешкоди на шляху до досягнення мети здаються непереборними і небезпечними. Вона незадоволена собою, іншими людьми, часто замикається в собі. Реальне усунення перешкод або зміна ставлення до них може викликати зниження актуальної тривоги.

При інтерпретації результатів, одержаних за підшкалою особистісної тривожності, слід брати до уваги особливості формування і проявів властивостей особистості, а також ту роль, яку відіграють особистісні властивості в адаптивному процесі. Тривожність – це відносно стійка властивість особистості, що характеризує схильність сприймати досить широке коло ситуацій як загрозові і реагувати на них, як правило, розвитком відчуття занепокоєння, тривоги.

Людина з низьким рівнем особистісної тривожності сприймає більшість труднощів, що з'являються, адекватно їхній об'єктивній емоційній насиченості. Загрозливими для неї стають в основному ситуації, що представляють реальну небезпеку для життя, ставлять її на грань між життям і смертю. Поведінка, взаєностосунки з іншими людьми навколо регулюються упевненістю в успіху, в можливості розв'язання конфліктів. У виникненні конфліктних ситуацій наголошується схильність до звинувачення інших людей. Критичні зауваження оточуючих переносяться спокійно, без роздратування. Похвала, схвалення сприймаються як реально заслужені. Домінує мотив успіху, що дозволяє бачити перешкоди переборними. Для усунення перешкод, для досягнення мети можливе залучення як власних сил, так і допомоги людей навколо.

При середньому рівні особистісної тривожності людина відчуває себе комфортно, зберігає емоційну рівновагу, працездатність переважно в ситуаціях, до яких вона вже встигла адаптуватися, в яких вона знає, як поводитися, знає міру своєї відповідальності.

При ускладненні ситуації або з'явленні додаткових труднощів можлива поява тривоги, занепокоєння, відчуття напруження, емоційного дискомфорту.

Відновлення емоційної рівноваги відбувається після досягнення достатнього рівня адаптованості.

Високий рівень особистісної тривожності означає, що більшість ситуацій, в яких опиняється людина, сприймається як загрозові для її престижу, самооцінки, фізичного здоров'я. Поведінка, контакти з людьми регулюються, перш за все, емоціями. Висока емоційна чутливість поєднується з підвищеною вразливістю, образливістю, що значно ускладнює спілкування, створює безліч комунікативних бар'єрів. Зауваження інших сприймаються як осуд, образа. Проте і схвалення, підтримка, особливо компліменти, не викликають довіри або приймаються за лестощі. Конфліктних ситуацій людина або уникає, або вони викликають тривале відчуття вини. Перешкоди на шляху до досягнення мети часто сприймаються як непереборні. Домінуючий в структурі особистості мотив уникнення невдачі заважає своєчасним пошукам оптимального рішення. Невдачі часто переживаються як трагедії і надовго привертають увагу, знижують активність, необхідну для їх реального подолання і аналізу.

При проведенні психодіагностичного консультування за результатами шкали Спілбергера-Ханіна треба враховувати, що рівні актуальної і особистісної тривожності можуть не співпадати у однієї і тієї ж людини. Висока актуальна тривога може поєднуватися з низкою особистісною, і навпаки, низькій актуальній тривозі відповідає висока особистісна тривожність. Це відбиває, перш за все, існування досить складних співвідношень між особистісними властивостями і їх актуальним проявом в конкретних ситуаціях. Можна припустити, що певне коло ситуацій успішно долається тривожною особистістю, що зберігає її крихку емоційну рівновагу. Так само і для емоційно стійкої особистості існує своє коло значущих ситуацій, в яких цілком вірогідна поява відчуття тривоги, занепокоєння і навіть страху.

Завдання №6 - Підготувати у вигляді таблиці (Excel) список з 50 використаних літературних джерел з власної дисертації та оформити за вибором з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні

положення та правила складання» або одним зі стилів, віднесених до рекомендованого переліку стилів оформлення списку наукових публікацій.

8. Методи навчання

Лекції, дискусії, презентації, доповіді.

9. Методи контролю

Перевірка конспектів лекцій та відвідування теоретичних та практичних занять. Оцінювання індивідуальної роботи у вигляді презентації та завершальний модульний контроль.

Критерії оцінювання:

1. Наявність конспекту статей	10
2. Реферат	10
3. Самостійна робота у вигляді презентації	40
4. Підсумковий контроль	40

10. Питання для підсумкового контролю

1. Основні вимоги до створення процедурної стратегії психологічної наукової діяльності.
2. Теорія та методологія психологічних досліджень.
3. Методологія системного аналізу у психологічних дослідженнях.
4. Основні ознаки психологічного наукового дослідження.
5. Системність, доказовість та теоретичність наукового дослідження.
6. Класифікація та характеристика сучасних методів психологічних наукових досліджень.
7. Поняття, зміст, мета і функції психологічного дослідження.
8. Характерні особливості теоретичного дослідження у психології.
9. Оглядовий тип теоретичного дослідження.
10. Аналітичний тип теоретичного дослідження.

11. Конструюючий тип теоретичного дослідження.
12. Ідеалізація як вищий рівень теоретичного дослідження.
13. Мета-аналіз як метод теоретичного дослідження у психології.
14. Логіка та методологія наукового дослідження.
15. Поняття системного, комплексного та цілісного підходу в психологічному науковому дослідженні.
16. Загальнонаукові, часткові та спеціальні методи психологічного дослідження.
17. Головні компоненти методики психологічного наукового дослідження.
18. Емпіричні, логічні та теоретичні пізнавальні завдання психологічного наукового дослідження.
19. Урахування у психологічних дослідженнях загальнолюдських цінностей, суспільних та державних виробничих інтересів.
20. Організаційні заходи в області реалізації запланованих науково-дослідних робіт.
21. Моделювання основних процесів дослідження.
22. Наукове пізнання і моделювання.
23. Модель як метод описування системи.
24. Класифікація сучасних системних методологічних підходів у моделюванні.
25. Теорія систем в філософії. Системологія.
26. Системний підхід в психології. «Тверда» та «м'яка» системні методології.
27. Системна модель та вимоги до неї.
28. Етапи системного моделювання.
29. Характеристика процедурної стратегії у системному моделюванні психологічних феноменів.
30. Верифікація моделей.
31. Принципи вибору серед альтернативних моделей.
32. Каузальні моделі.
33. Побудова шляхових діаграм.
34. Моделі класифікації, сегментації і асоціації.

35. Від моделі до теорії.
36. Емпірична верифікація моделі дослідження.
37. Створення психологічних теорій на основі системних моделей.
38. Організація і проведення експерименту.
39. Обробка результатів спостереження.
40. Аналіз і узагальнення даних дослідження.
41. Визначення репрезентативності висновків.
42. Співставлення результатів дослідження із теорією.
43. Описовий дизайн емпіричного дослідження.
44. Індуктивно-кореляційний дизайн емпіричного дослідження.
45. Дедуктивно-кореляційний дизайн емпіричного дослідження.
46. Експериментальний дизайн емпіричного дослідження.
47. Дизайн емпіричного дослідження із розробки та апробації психотехнології.
48. Комбінований дизайн емпіричного дослідження.
49. План формульовального та констатувального експериментів за допомогою емпіричних методів дослідження.
50. Види контролю за дотриманням техніки безпеки і регламенту виконання робіт у психологічному дослідженні.
51. Проведення математичного аналізу емпіричних даних.
52. Види і можливості математичного аналізу емпіричних даних у психологічних дослідженнях.
53. Поняття змінної.
54. Види змінних.
55. Інтервальні (шкальні) змінні, їх характеристика та приклади.
56. Порядкові (ординальні) змінні, їх характеристика та приклади.
57. Номінальні змінні, їх характеристика та приклади.
58. Характеристики нормального розподілу. Крива Гауса.
59. Описові статистики в психологічних дослідженнях.
60. Міри центральної тенденції.
61. Міри розподілу змінних.

62. Взаємовідносини між змінними (взаємозв'язок, казуальність).
63. Обмеження при проведенні статистичного аналізу.
64. Статистична гіпотеза, її взаємовідношення з науковою гіпотезою.
65. Поняття про статистичний критерій.
66. Генеральна сукупність і вибірка.
67. Особливості перевірки статистичних гіпотез.
68. Статистична значущість критерію (p -рівень).
69. Статистичні критерії, що використовуються при аналізі кореляційних / асоціативних взаємозв'язків.
70. Статистичні критерії, що використовуються при аналізі причино-наслідкових взаємозв'язків.
71. Поняття про коефіцієнти кореляції Пірсона, тау Кенделла та Спірмена та умови їх застосування.
72. Поняття про коефіцієнти асоціації χ^2 -квадрат та K Крамера, d Сомерса, E та та умови їх застосування.
73. Поняття про F -критерій та умови його застосування.
74. Поняття про коефіцієнти лінійної регресії, порядкової, бінарної та мультиномінальної логістичної регресії та умови їх застосування.
75. Сучасні статистичні програмні пакети та презентація отриманих експериментальних даних за допомогою сучасних комп'ютерних програм.
76. Переклад, адаптація та психометричний аналіз опитувальників, які використовувались в дослідженні.
77. Узагальнення наукових і експериментальних даних.
78. Реалізація результатів виконаного дослідження.
79. Обробка даних дослідження та оформлення результатів.
80. Форми відображення результатів наукового дослідження: повідомлення, доповіді, тези, статті, розділи до монографій, науково-методичні рекомендації, навчальні посібники, дисертації, монографії.
81. Самостійна підготовка публікацій у вітчизняних та зарубіжних виданнях.
82. Поняття про візуалізацію результатів психологічного дослідження.

83. Переваги та недоліки використання таблиць як засобів візуалізації.
84. Переваги та недоліки діаграм та графіків як засобів візуалізації.
85. Багаторівневі таблиці та OLAP-куби.
86. Принципи побудови гістограм, лінійних графіків, секторних діаграм, стовпчикових діаграм, коробчатих графіків, діаграм розсіювання, кореляційних плеяд, дендрограм, мозаїчних діаграм, дискових діаграм.
87. Підгонка кривих як метод візуалізації нелінійних взаємовідносин.
88. Принципи побудови хордових діаграм, словесних хмар, шляхових діаграм.
89. Принципи візуалізації результатів регресійного аналізу.
90. Поширені помилки при візуалізації результатів психологічного дослідження.

11. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Методичне забезпечення

Методичні розробки, презентації лекцій, конспект лекцій й список літератури.

13. Рекомендована література

Основна

1. Анастаси А. Урбина С. Психологическое тестирование. / А. Анастаси, С. Урбина – 7-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 688 с.
2. Белей М.Д., Годорів Л.Д. Основи діагностичної психології / М.Д.Белей, Л.Д.Годорів.– Івано-Франківськ, 2008. - 295с.
3. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика личности/ Бурлачук Л.Ф. – К., Здоровье, 1980. – 165с.
4. Бурлачук Л.Ф. Словарь – справочник по психологической диагностике./ Бурлачук Л.Ф. – СПб.: Питер, 2000. – 589с.
5. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика /Л.Ф. Бурлачук.- СПб: Питер, 2003.- 352 с.
6. Ганзен В.А. Теория и методология психологического исследования: практическое руководство / В.А. Газен, В.Д. Балин. – СПб.: СПбГУ, 1991. – 75с.
7. Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента. — М Изд-во МГУ, 1982. -464с.
8. Кэмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях. СПб.: Социально-психологический центр, 1996.- 391с.
9. Матейко Н.М. Основи психодіагностики: інструктивно-методичні матеріали до самостійної роботи. – ІваноФранківськ: Симфонія форте, 2013. – 80с.
10. Митина О. В. Основные идеи и принципы структурного моделирования / О.В. Митина // Ученые записки кафедры общей психологии МГУ / Под ред. Б. С. Братуся, Е. Е. Соколовой. - М.: Смысл, 2006. - С. 272 - 296.

11. Митина О.В. Факторный анализ для психологов / О.В. Митина, И.Б. Михайловская. – М.: Учебно-методический коллектор «Психология», 2001. – 169 с.
12. Моргун В.Ф., Тітов І.Г. Основи психологічної діагностики/ В.Ф.Моргун, І.Г.Тітов– К., «Слово». 2009. – 464с.
13. Основи психодіагностики / Ред. А.Г. Шмелев. – Р-н-Д., 1996.
14. Родіна Н.В. Психологія копінг-поведінки: системне моделювання : дис. докт. псих. наук :19.00.01 / Родіна Наталія Володимирівна. – Київ, КНУ імені Тараса Шевченка, 2013. – 504 с. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/4098>
15. Родіна Н.В. Системні уявлення про копінг в парадигмі Марковських моделей / Н.В. Родіна // Стаття у фаховому виданні Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2014. - № 9-10 (28-29). – С. 28-31.
16. Родіна Н.В. Системно-параметрична модель формування копінг-поведінки / Н.В. Родіна // Інтернет-конференція «Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки» (2 лютого-1 березня у м. Одеса, 2012), режим доступу: <http://forum.onu.edu.ua/index.php/topic,5064.0.html>.
17. Тощенко Ж. Т. Теоретические и прикладные проблемы исследования новых явлений в общественном сознании и социальной практике / Ж. Т. Тощенко // Социологические исследования. - 2010. - №7. - С. 3-6 .
18. Ханин Ю.Л. Стандартный алгоритм адаптации зарубежных опросных методов / Ю.Л. Ханин // Психологические проблемы предсоревновательной подготовки спортсменов к ответственным соревнованиям / ЛНИИФК; под ред. Ю.Я. Киселева. Л., 1977. С. 129-135.
19. Arbuckle J.L. AMOS 18.0 Users Guide / J.L. Arbuckle. - SPSS Inc., Chicago, Illinois, 2009. – 654 p.
20. Aspinwall L. G. Modeling cognitive adaptation: A longitudinal investigation of the impact of individual differences and coping on college adjustment and performance / L. G. Aspinwall, S. E. Taylor // Journal of Personality and Social Psychology. – 1992. - №63. - P. 989-1003.

21. Blalock H.M. Theory Construction: From Verbal to Mathematical Formulation / H.M. Blalock. - Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1969. – 180 p.
22. Browne M.W. Alternative ways of assessing model fit / M.W. Browne, R. Cudeck // Testing structural equation models / K.A. Bollen, J.S. Long. - Newbury Park, CA: Sage, 1993. – P. 136–162.
23. Hjelle, D.Ziegler. Personality Theories: Basic Assumptions, Research, and Applications 3th ed.: McGraw-Hill, 1992; СПб.: Питер Пресс, 1997
Терминологическая правка В.Данченко
К.: PSYLIB, 2006 <http://psylib.org.ua/books/hjelz01/index.htm>

Додаткова

1. Бітянова М.Р. Психолог у школі: зміст діяльності і технології / М.Р. Бітянова. – К.: Главник, 2007. – 160 с.
2. Волошина В.В., Волинська Л.В. Загальна психологія: Практикум: Навч. посіб./ В.В.Волошина, Л.В.Волинська. – К.: Каравела, 2010.
3. Галиновский С.А. Анализ типологии политических устройств при помощи параметрической ОТС / С.А. Галиновский // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология». – 2010. – Т. 23 (62), № 2. - С. 217-221
4. Галян І.М. Психодіагностика/ І.М. Галян. – Київ, 2009. – 463 с.
5. Гільбух Ю.З. Учитель і психологічна служба школи/ Ю.Гільбух. – Київ, 1994. – 140с.
6. Корольчук М.С., Осьодло В.І. Психодіагностика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 400с.
7. Кун Т. Структура научных революций. М.: «АСТ», 2003. — 605 с.
8. Загальна психологія: Підручник для студентів виш. навч. закладів / С.Д. Максименко, В.О. Зайчук та ін.: - К.: Форум, 2000- — 543 с.).
9. Матурана У. Древо познання / У. Матурана, Ф. Варела. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 224 с.

10. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности / В.С. Мерлин. - М.: Педагогика, 1986. - 254 с.
11. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. Кн 3: Психодигностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики/ Р.С. Немов. – М. Владос. – 640с.
12. Психодіагностика/за ред. Корольчука М.С., Осьодло В.І. – Київ: Ельга, 2004. – 399с.
13. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании/ Е.И.Рогов.– М., «ВЛАДОС», 1996. – 527с.
14. Уемов А.И. Основы формального аппарата параметрической общей теории систем / А.И. Уемов // Системные исследования. – М.: Наука, 1984. – С. 152-180.
15. Уёмов А.И. Системные аспекты философского знания.– Одесса: Негоциант, 2000.– 160 с.

Електронні інформаційні ресурси

1. Психологічна бібліотека Київського Фонду сприяння розвитку психічної культури. Даний ресурс містить максимально широкий спектр ключових текстів з психології, психогігієни, філософії, релігії, культурології та ін. Режим доступу: <http://psylib.kiev.ua/>

2. Сайт факультету соціології та психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка представляє наукову фахову онлайн-бібліотеку, зокрема понад 20 повнотекстових електронних версій видань з психології. Режим доступу <http://www.socd.univ.kiev.ua/>

3. Інститут корекційної педагогіки і психології, м. Київ. Режим доступу www.ikpp.npu.edu.ua/index.php?limitstart

4. Сайт факультету Московського державного університету ім. М.В.Ломоносова. В розділі «Наукова робота» розміщено монографії, статті співробітників університету. Режим доступу <http://www.psy.msu.ru/>

5. Перша українська електронна бібліотека підручників. Режим доступу <http://pidruchniki.com.ua/>
6. Електронна бібліотека. Режим доступу <http://www.info-library.com.ua/>
7. <http://www.odnb.odessa.ua/>- [ОННБ імені М.Горького](#) та електронна бібліотека.
8. <http://www.nbu.gov.ua/> - Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського та електронна бібліотека.
9. <http://kspodn.onu.edu.ua/index.php/kunena/konferentsii-ijpo> - Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки».
10. «Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований» <http://www.rae.ru/upfs/>.